

ӘОЖ 159.923

МҮМКІНДІГІ ШЕКТЕУЛІ ЖАСТАРДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЖӘНЕ ӘЛЕУМЕТТІК МӘСЕЛЕЛЕРІ

Әбсеева Жадыра Кеңесбекқызы

zhadira_1991@mail.ru

Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ Әлеуметтік ғылымдар факультетінің 6М050300-
«Психология» мамандығының 2-курс магистранты Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Ғылыми жетекшісі- Ж.К.Аубакирова

Қоғам қалыптасқаннан бері түрлі топтардың өмір сүру ортасы пайда болды. Себебі қоғамды жасаушы адамдар. Оларды зерттеу арқылы, олардың мақсаты, арманы мен мінез-құлықтарына қарай сараптама жасай отырып, қоғамды тануға болады.

Адам біткеннің бәрі он екі мүшесі сау болып дүниеге келмейді. Бірінде туа бітті кемтарлық болса, бірінде жүре келе пайда болады. Ал кейбірі бұл мүмкіндігі шектеулі өмірді қоғамның өзінен алады. Бұл жерде адамдардың жол апатына ұшырауы, сал болып қалуы секілді кемшіліктер қарастырылады. Ал туа бітті табиғи деп отырғанымыз көзі көрмейтін, құлағы естімейтін адамдарды айтамыз.

Қазіргі кезеңде еліміздегі мүмкіншілігі шектеулі жастар санының көбеюі, денсаулық сақтау, білім және әлеуметтік қорғау салаларының осы мәселеге көңіл бөлуін талап етіп отыр. Жыл санап мүмкіншілігі шектеулі жастарға деген қоғамның көзқарасы өзгеріп, оларды қоғамның бір мүшесі ретінде қарауға бет бұрды. Үкіметіміздің мүмкіншілігі шектеулі жастарға арналған көптеген көмектерінің ішінде үйде психологиялық жағынан көмек беру ерекше орын алады. Үйде психологиялық көмек беру барлық мүгедек адамдарға емес, олардың ішінде өз-өзіне қызмет етуі төмен, қозғалысы нашар, үйде оқитын, үйде тәрбиеленетін және ешқандай бағдарламамен оқуға жарамсыз жасөспірімдерге көрсетіледі.

Жеке ғылым саласы ретінде XVIII ғ. қолға алына бастады. Алғаш рет Еуропа, Киев, Ресей елдерінде зерттелді. Филипп Пинель, Доминик Эскироль, Эмиль Крепелин, Екатерина Грачева, А.Выготский секілді психолог - дефектологтар негізін қалап, дамуына ықпал етті. Ал елімізде XIX ғ. аяғында қолға алына бастады. Отандық даңқы шыққан психолог - дефектологтар: Ж.Намазбаева, А.Шарапиева, А.Сатова, М.Адилова. Т.Тебенова,

т.б өз үлесін қосты. Мүмкіндігі шектеулі жастардың әлеуметтік мәселелерін зерттеген шетелдік социолог-ғалымдар Э.Дюркгейм, К.Маркс, Г.Спенсер, И.М.Боблажэнет.б. К.Девис, Р.Мертон, Т.Парсонс мүгедектік мәселесін тұлғаның арнайы әлеуметтік қалпы ретінде қарастырған.

Еліміздегі мүмкіндігі шектеулі жастар мәселесі негізінен олардың жұмысқа орналасуы, мамандық таңдауы, өмірге деген көзқарасы, ортамен байланыс секілді бірнеше факторлармен қарастырылады. Мүмкіндігі шектеулі жастардың ішінде табиғи және жол апаты секілді түрлі қоғамдық жағдайда психологиялық стресс алған, өмір туралы түсініктерінің ауысып кетуінен болатын мәселелер бар.

90-жылдардағы қайта құру процестері әлеуметтік саясатты қоса алғанда, қызметтің барлық салаларын қамтыды. Жұмыссыздық және оның азаюы, өмір сүру деңгейінің күрт төмендеуі, үйсіз-күйсіз балалар санының артуы және тағы басқалар әлеуметтік дағдарыстың өзіне тән белгілеріне айналды. Қоғамның жоғары поляризациясы нәтижесінде, яғни бай және кедейлерге тепе-тең емес бөлу, соңғыларының сандық басымдығымен, жеке наразылық пен қанағаттанбаушылық біртіндеп жоғары әлеуметтік шиеленісті қалыптастырды, ол әртүрлі деңгейдегі жергілікті әлеуметтік қақтығыстарда нақты көрініс таба бастады.

Қоғамда болып жатқан әлеуметтік-экономикалық және саяси өзгерістер кезінде, әсіресе, жастардың әлі күнге дейін қалыптаспаған көзқарастары мен құндылықтардың ауыспалы жүйесі кезінде келуі қиын. Жастар ұсынған идеалдардың күйреуі жасөспірімдердің табиғи нигилизмін шиеленістірді. Жігерсіздік және оның нәтижесі – өмірге деген жастардың көзқарасын өзгертіп, жастардың апатияға әкеледі және немқұрайлы қарау арқылы, ұлттың рухани денсаулығын жоғалтуына әкеліп соғады. Осыған орай, мүмкіндігі шектеулі жастарға, оның әлеуметтік проблемаларына назар аудару керек.

Жастар- бұл әлеуметтік жетілудің қалыптасу кезеңін, ересектер әлеміне кіруді, оған бейімделуді және оның болашақ жаңаруын бастан кешірген әлеуметтік-демографиялық топ. Төменгі жас шекарасы, атап айтқанда, 14 жастан бастап физикалық жетілу басталуымен және еңбекке қолжетімділік пайда болған кезде басталады. Жоғарғы шекара еңбек және әлеуметтік тұрақтылыққа қол жеткізу жасы (экономикалық дербестік, кәсіби өзін-өзі анықтау), отбасы құру, балалардың тууы болып табылады. Балалық шақтан ересектер әлеміне өту кезеңінде жас ұрпақ өз өміріндегі маңызды кезеңді – отбасылық және отбасылық емес әлеуметтендіруді бастан кешеді. Бұл да зерттеу жұмысының басты назарында ұстайтын мәселенің бірі.

Әлеуметтену – бұл жеке тұлғаның қалыптасуы, жеке тұлғаның құндылықтарды, ұстаным нормаларын, осы қоғамға, әлеуметтік қауымдастыққа, топқа тән мінез-құлық үлгілерін үйрету және меңгеру процесі.

Мүмкіндігі шектеулі әрбір жас адам қоғам және әртүрлі топтармен қалыптасқан құндылықтар нормаларын орнатуды, ұсынуды және стереотиптерді меңгеруі қажет. Мүмкіндігі шектеулі жастармен әлеуметтік жұмыс технологиясы – әлеуметтік қызмет көрсетудің технологиялық арсеналының маңызды бөлігі ғана емес, халықтың осы әлеуметтік-демографиялық категориясының проблемалары өте кең және қиын болғандықтан ғана емес, сонымен қатар жастардың ХХІ ғасырдағы біздің еліміздің тағдырын анықтайтын топ ретінде қарастырылады.

Мүмкіндігі шектеулі қазіргі жастар әлеуметтік топ ретінде кейбір ерекшеліктерімен және жалпы ерекшеліктерімен сипатталады. 15-29 жас аралығындағы жастар ел халқының жалпы санынан орта есеппен 22-25 % - ға жуықтап құрайды. Жасөспірім (әрі қарай – жастар) топтары мен бірлестіктерін әртүрлі параметрлер бойынша салыстыруға және бағалауға болады: олардың заңды мәртебесі бойынша (ресми және бейресми, институтталған және кездейсоқ-стихиялық), әлеуметтік-психологиялық мәртебесі бойынша (тиістілік топтары және референттік топтар), саны бойынша (үлкен және шағын), тұрақтылық дәрежесі бойынша (тұрақты, уақытша, эфемерлік, бір реттік, кездейсоқ), әлеуметтік-кеңістіктік оқшаулау бойынша (мектепшілік, мектептен тыс, аулалық, көшелік), көшбасшылық типі

бойынша (демократиялық және авторитарлық), (әлеуметтік) бағыттағы, Әлеуметтік және әлеуметтік).

Мүмкіндігі шектеулі жастардың көбі өздерінің әлеуметтік бағдарына сенімсіз болып шықты. Өмір жолын әлеуметтік алдын ала анықтауға негізделген әлеуметтендірудің дәстүрлі формаларының бұзылуы бір жағынан жастардың өз тағдыры үшін жеке жауапкершілігін жоғарылатып, оларды таңдау қажеттілігінің алдына қойып, екінші жағынан олардың көпшілігінің жаңа қоғамдық қатынастарға қосылуға дайын еместігін анықтады. Өмір жолын таңдау жас адамның қабілеттері мен мүдделерімен емес, нақты жағдайлармен анықтала бастады. Сондықтан осы кезеңде мұндай жағдайға тап болған жас адамдармен әлеуметтік жұмыс жүргізу өте маңызды.

Мүмкіндігі шектеулі жастардың қажеттіліктерін шартты түрде екі топқа бөлуге болады: – жалпы, яғни басқа азаматтардың осыған ұқсас мұқтаждықтарына және ерекше, яғни қандай да бір аурудан туындаған қажеттіліктеріне қарай. Мүмкіндігі шектеулі жастардың "ерекше" түрінің қажеттіліктеріне төмендегі типтер жатады:

- * әртүрлі қызмет түрлеріне бұзылған қабілеттерді қалпына келтіру (өтемақы) ;
- жүріп-тұруы;
- қарым-қатынас;
- * әлеуметтік-тұрмыстық, мәдени және т. б. салалардағы объектілерге еркін қол жеткізу;
- * білім алу мүмкіндігі;
- * жұмысқа орналасуда;
- * жайлы тұрмыстық жағдайларда;
- * әлеуметтік-психологиялық бейімделуде;
- * материалдық қолдауда.

Аталған қажеттіліктерді қанағаттандыру – мүгедектерге қатысты барлық интеграциялық іс-шаралар табыстылығының міндетті шарты боп есептеледі. Әлеуметтік-психологиялық тұрғыдан мүгедек адамның алдына көптеген мәселелерді қояды, сондықтан мүмкіндігі шектеулі адамдардың әлеуметтік-психологиялық аспектілерін ерекше бөліп көрсету қажет.

Қорыта келгенде, мүмкіндігі шектеулі және дені сау жастардың өзара қарым-қатынасы-бейімделу үрдісінің қуатты факторы. Шетелдік және отандық тәжірибе көрсетіп отырғандай, мүмкіндігі шектеулі адамдар қоғам өміріне белсенді қатысуға барлық әлеуметтік мүмкіндіктерге ие бола отырып, оларды іске асыра алмайды, өйткені қалған отандастар олармен қарым-қатынас жасамаса, кәсіпкерлер мүгедекке жұмысқа қабылданудан қауіптенеді. Сондықтан психологиялық тұрғыдан дайындалмаған әлеуметтік бейімдеу жөніндегі ұйымдастыру шаралары тиімсіз болуы мүмкін.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Әбдірайымова Г.С., Әбдікерова Г.О., Дуйсенова С.М. Жастармен әлеуметтік жұмыс. Оқу құралы – Алматы: Қазақ университеті, 2016ж
2. Социальная работа с молодежью: учебное пособие / Под ред. Н.Ф. Басова. – 2-ое издание. – М.: Издательско-торговая корпорация «Дашков и К», 2006
3. Агафонов А.Н., Меңлібаев Қ.Н. Жастармен жүргізілетін әлеуметтік жұмыстар: Оқу құралы. – Астана: Парасатәлемі, 2005.
4. Блонский П.П. Избранные психологические произведения. – М.: Акад. пед. наук РСФСР, 2001
5. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис. – М.: Издательская группа “Прогресс”, 2003
6. Қазақстан Республикасында мүгедектерді әлеуметтік қорғау туралы (2014.29.12. берілген өзгерістер мен толықтыруларымен).
7. Блашенкова О.Н., Ковальчук А.С. Труд молодежи: права и обязанности. Пособие для организаторов тренинговых занятий. - М.: АНО Штаб, 2001. – 104.

8. Бондарь Ш. Социальная работа и молодежные организации: Конспект лекций. – М.: Институт молодежи, 1993.
9. Горбачев А., Омаргазин Р. Евразийская культура — как ее понимает молодежь. Мысль. 1997. № 12.